

Een robuust Reestdal binnen handbereik

Beheeradvies O+BN Deskundigenteam Beekdallandschap

C.J.S. Aggenbach
A.P. Grootjans
E.J. Weeda

Ministerie van Economische Zaken

© 2013 Directie Agrokennis, Ministerie van Economische Zaken

Advies-OBN-02-BE
Den Haag, 2013

Deze publicatie is tot stand gekomen met een financiële bijdrage van het Ministerie van Economische Zaken

Teksten mogen alleen worden overgenomen met bronvermelding.

Foto voorkant Groene zoden fotografie

Oplage Online gepubliceerd op www.natuurkennis.nl

Samenstelling Drs. C.J.S. Aggenbach
Prof. dr. A.P. Grootjans
Drs. E.J. Weeda

Druk Ministerie van EZ, directie IFZ/Bedrijfsuitgeverij

Productie Bosschap, bedrijfsschap voor bos en natuur
Bezoekadres : Princenhof Park 9, Driebergen
Postadres : Postbus 65, 3970 AB Driebergen
Telefoon : 030 693 01 30
Fax : 030 693 36 21
E-mail : algemeen@bosschap.nl

Inhoudsopgave

1	Inleiding	7
1.1	Aanleiding en vraagstelling	7
2	Werkwijze	8
2.1	Analyse actuele natuurwaarden	8
2.2	Analyse natuurpotenties en ontwikkelperspectief	12
3	Conclusies	15
	Literatuur	16

1 Inleiding

1.1 Aanleiding en vraagstelling

Het Drents Landschap en Landschap Overijssel hebben aan het OBN Deskundigenteam Beekdallandschap gevraagd om een beoordeling uit te voeren van de natuurwaarden in het Reestdal. De vragen die zijn voorgelegd zijn:

- centrale vraag: komen in het Reestdal habitats voor die feitelijk Natura2000 waardig zijn;
- voor welke andere natuurwaarden is het Reestdal belangrijk in Nederland.

Aanleiding voor deze vragen is de huidige onzekerheid over de EHS status en afronding van inrichting van EHS-begrensde gronden in het Reestdal. In het Reestdal is een groot deel van de lage gronden verworven (ca. 80%) en deze gronden worden beheerd als natuur. Ook in een zijdal van de Reest, de Vledders en De Leijer hooilanden, is een aanzienlijk deel (ca. 80 %) verworven maar wacht het grootste deel nog op inrichting. Sinds eind 2010 speelt een herijking van de EHS waarbij de insteek is om minder gronden voor natuur te verwerven en in te richten. Omdat het Reestdal niet is aangewezen als Natura 2000 gebied en het nieuwe Nederlandse natuurbeleid prioriteit geeft aan behoud en ontwikkeling van gebieden met een Europese status, dreigt afronding van de oorspronkelijk geplande EHS te stagneren. De natuurbeheerders in het Reestdal vrezen dat hier te kort wordt gedaan aan belangrijke Nederlandse en ook Europese natuurwaarden.

Het Deskundigenteam beekdallandschap zal bovengenoemde vraagstelling als volgt uitwerken:

- Voor welke habitattypen is het Reestdal momenteel belangrijk in Nederland?
- Voor welke andere natuurtypen is het Reestdal momenteel belangrijk in Nederland?
- Welke potenties en welk ontwikkelperspectief is er voor habitattypen en andere natuurtypen?
- Welke inrichting en welk beheer dragen bij tot duurzaam behoud en ontwikkeling van deze natuurwaarden?

2 Werkwijze

In opdracht van het DT Beekdallandschap hebben Camiel Aggenbach, Ab Grootjans en Eddy Weeda een analyse gemaakt van de vegetatie en hydro-ecologie van het Reestdal. Deze analyse heeft plaats gevonden op basis van recente vegetatiegegevens (vegetatiekartering delen van Landschap Overijssel in 2009; Ecologisch Adviesbureau Van Tweel 2010), literatuur en een veldbezoek op 22 mei 2010 van bovengenoemde personen met Loeki van Tweel (Landschap Overijssel) en Uko Vegter (Het Drents Landschap). Tijdens het veldbezoek is een bezoek gebracht aan een aantal terreinen: bij Schiphorst, Havikshorst, IJhorst, in De Leijerhooilanden en 't Ende een terrein ten zuiden van de Hoogenkamp. Verder is informatie ingewonnen bij Het Drents Landschap en Landschap Overijssel. Tevens is gebruik gemaakt van de hydro-ecologische studie van Vegter (1991). De analyse heeft betrekking op het beekdal traject tussen Dedemsvaart en Meppel. Ook een laaggelegen zijdal ten zuiden van de Reest (De Vledders en De Leijer hooilanden), is meegenomen in de analyse. Dit door zandruggen omgeven laagveengebied watert af op de Reest (Vegter 1991). De analyse concentreert zich op de grondwaterafhankelijke natuur in het beekdal en besteedt geen aandacht aan natuurwaarden op de hoger gelegen dalflanken en infiltratiegebieden.

2.1 Analyse actuele natuurwaarden

Tijdens het veldbezoek zijn een viertal habitattypen aangetroffen. Het gaat om:

- Noordse zeggengroeiingen die te rekenen zijn tot habitatype 6450 Noordelijke boreale alluviale graslanden (Northern boreal alluvial meadows)
- Grote vossenstaartgraslanden die behoren tot habitatype 6510 Glanshaver- en vossenstaarthooilanden
- Zwakzure zeggenvoetplantegroei met Snavelzegge en Draadzegge en andere mesotrafente zeggesoorten die behoren tot habitatype 7140-A Overgangs- en trilvenen
- Basenrijke zeggenvoetplantegroei die behoren tot de basenrijke vormen van habitatype 7140-A en die in potentie zich zouden kunnen ontwikkelen tot habitatype 7230 Alkalische Laagveen ('Rich fens').

Foto 1: Uitgestrekte Grote zeggen-vegetatie met Noordse zegge in de benedenloop bij Schiphorst. Noordse zegge groeit hier veel wegens ondiepe zomergrond-waterstanden en het optreden van kwel.

In de beneden- en middenloop komen grote zeggen-begroeiingen voor waarin veel Noordse zegge groeit. Het betreft moerasvegetaties waarin ook Scherpe zegge, Blaaszegge, Gewone dotterbloem en Moerasspirea een belangrijke plaats innemen. Blaaszegge komt vooral in de benedenloop veel voor. Geografisch is het optreden van Noordse zegge het meest interessant, omdat deze zeggensoort kenmerkend is voor het noordelijk deel van het Noordelijk halfmond. Haar zuidgrens loopt door Noordoost-Nederland en ligt bij de Overijsselse Vecht. Het Reestdal is naast de beekdalen van de Drentse Aa en de Boorne in Friesland het belangrijkste bolwerk van deze soort binnen Nederland. Vroeger kwam de Noordse zegge ook veel voor in het beekdal van de Beilerstroom, maar deze groeiplaatsen zijn vrijwel allemaal verloren gegaan bij de uitvoering van de ruilverkaveling.

In de benedenloop van de Reest komt deze zeggesoort over een aanzienlijke oppervlakte voor in hooilanden die in de winter en het vroege voorjaar langdurig overstroomd worden en in de zomer een waterstand vlak onder maaiveld hebben. Door deze hoge waterstand en veel kwel komt de soort hier vitaal en bloeiend voor, met name in het deelgebied Schiphorst. Bepalend hiervoor is dat de temperatuur van het grondwater 's zomers niet boven de 18°C komt, wat door sterke kwel wordt gewaarborgd (Grootjans & Van Tooren 1984). Ook in de middenloop van de Reest komt de soort regelmatig voor, maar met lagere vitaliteit en met weinig bloei. Dit komt doordat de zomergrondwaterstanden hier nog vrij diep wegzakken. Vernatting blijkt een gunstig effect op Noordse zegge te hebben en heeft in de middenloop lokaal tot toename van deze soort geleid (Kemmers et al. 2007; Van Tweel 2011). Vegetaties van Noordse zegge worden in Nederland gerekend tot het Verbond van Scherpe zegge, dat begroeiingen van grote zeggen omvat. Zij groeien in voedselrijke overstromingsmoerassen. Voor noordelijk Europa is momenteel voor overstromingsmoerassen het habitatype 6450 (Noordelijke boreale alluviale graslanden) beschreven. Hieronder vallen onder andere vegetaties van Scherpe zegge en Noordse zegge (Interpretation Manual of European Union habitats, Europese Commissie 2007). Ook de huidige Grote zeggen begroeiingen in het Reestdal behoren merendeels tot dit type. Hiervan zijn de begroeiingen bij Schiphorst het best ontwikkeld: zij behoren tot de beste locaties in Nederland, zowel qua omvang als qua samenstelling. Recentelijk is

echter in het Drentse Aa-gebied en in het Groningse Zuidwesterkwartier gebleken dat bij sterke vernatting met grondwater Noordse zeggevegetaties zich duidelijk naar een voedselarmere (mesotroof) laagveentype ontwikkelen, behorend tot de Alkalische laagveenmoerassen of de Overgangs- en Trilvenen (habitatype 7230, resp 7140-A; vgl. Grootjans & Van Tooren 1984, Everts & De Vries 1991). Bij toenemend hydrologisch herstel van Reest zal dit type zich in de toekomst belangrijk kunnen uitbreiden in de kwelgebieden van het beekdal.

Op de oeverwallen van de Reest en ook op geïsoleerde zandduintjes in het beekdal is wisselvochtig grasland aanwezig met Grote vossenstaart, vaak ook met Grote pimpernel, Echte koekoeksbloem, Moerasspirea en Speenkruid. Deze hooilanden komen in de benedenloop en middenloop voor. Door de positie dicht bij de Reest zakt de zomerstand vrij ver weg. Bij hoge afvoeren treedt wel overstroming op. Deze hooilandvegetatie kan gerekend worden tot het habitatype H6510 Glanshaver- en vossenstaarthooilanden, subtype A Vossenstaarthooilanden.

Lokaal in de middelloop van de Reest komen schrale natte delen voor met Kleine zeggenmoerassen. Hierin wordt regelmatig Snavelzegge aangetroffen, plaatselijk, zoals in het Schrapveen,- ook Waterdrieblad. In het Reestdal komt in dit type ook regelmatig Draadrus voor, vaak in aanzienlijke hoeveelheid. In andere Noord-Nederlandse beekdalen is deze soort veel schaarser (Everts & de Vries 1991). Een nog zeldzamere bewoner van het Reestdal is Stijf struisriet, evenals Noordse zegge een noordelijke soort die haar zuidgrens bij de Overijsselse Vecht bereikt. Behalve in het eigenlijke Reestdal komen Kleine zeggenbegroeiingen ook voor in een perceel in De Leijer Hooilanden. Net als in het Schrapveen groeien hier als bijzonderheden Draadzegge en Stijf struisriet. Dit gebied wordt nog steeds gevoed door basenrijk grondwater, maar veel minder dan in de 60-er jaren. Het RIVON-rapport van 1966 meldt dat hier een vegetatie met Ronde zegge, Vlozegge en Vleeskleurige orchis (Vegter 1991). Momenteel is dit type verdwenen en rest een veel zuurder habitat type (H7140-A) als gevolg van lokale ontwatering en het diepe peil van de Reest in de middenloop. Door verdroging, bemesting en bezanding van veengronden is momenteel ook de oppervlakte van dit zuurdere habitatype gering. Maar ondanks dat zijn de Reest en het Drentse Aa-gebied de belangrijkste gebieden voor dit habitatype, met een van de mooiste voorbeelden ervan in het Schrapveen.

Behalve door de aanwezigheid van genoemde habitatypen is het Reestdal momenteel ook belangrijk voor Dotterbloemhooilanden. Dit zijn vochtige graslanden met in het Reestdal veel Dotterbloem en Echte koekoeksbloem. Hierin worden, naast de meer algemene hooilandsoorten, ook Grote ratelaar, Waterkruiskruid, Moerasrolklaver en Tweerijige zegge aangetroffen. Vaak komt in de Dotterbloemhooilanden ook Noordse zegge voor. De bedekking is dan vaak lager dan in de Grote zeggenmoerassen. De Dotterbloemhooilanden komen nu in de benedenloop en in de middenloop voor in vochtige percelen met kwel. In de winter staat het grondwater dicht aan of boven maaiveld en in de zomer zakt de grondwaterstand enige decimeters uit. In de Vledders en De Leijer hooilanden zijn de Dotterbloemhooilanden momenteel beperkt tot een tweetal percelen die in beheer zijn bij Landschap Overijssel.

Dotterbloemhooilanden zijn niet als habitatype onderscheiden, maar zijn wel een belangrijke component van extensief beheerde hooilanden in de Noord-Nederlandse beekdalen. Grote arealen van dit hooilandtype beginnen in omringende landen en zelfs in sommige delen van Oost-Europa schaars te worden omdat traditioneel beheer van hooilanden sterk achteruit gaat,

ondanks de invoering van subsidiemaatregelen van de EU. Een beekdal als de Reest met een nog groot aandeel van Dotterbloemhooilanden is daarom voor Noordwest-Europa belangrijk. Binnen Nederland neemt het in oppervlakte na het Drentse Aa-gebied de tweede plaats in. Het Reestdal is internationaal vergelijkbaar met beekdalreservaten, zoals langs de Wümme bij Bremen en de Peene bij Greifswald, en in het Nationale Park Drawa in Polen.

Foto 2: Hooiland met Scherpe zegge en Noordse zegge met detailontwatering. Bij verwijdering van deze detailontwatering en onderkluizing van nabij gelegen afwateringsloot van landbouwpercelen kunnen hier goed ontwikkelde Grote zeggenbegroeiingen worden ontwikkeld.

Foto 3: Op de voorgrond Dotterbloem-hooiland en achtergrond Grote zeggenvegetatie bij Havikshorst.

2.2 Analyse natuurpotenties en ontwikkelperspectief

Om natuurpotenties in beeld te krijgen is het zinvol om zowel naar de toestand in het verleden als in de toekomst te kijken. Een goed gedocumenteerd beeld van het verleden is vast gelegd in een vegetatiekaart uit de jaren '60 (RIVON 1966). Bedacht moet worden dat toen al een aanzienlijk deel van het beekdal van de Reest sterk werd beïnvloed door ontwatering en bemesting. Daarnaast was de oppervlaktewaterhuishouding sinds de 19e eeuw sterk veranderd als gevolg van hoogveenontginningen bovenstrooms en in de plateaugebieden en in samenhang daarmee aanleg van diverse kanalen. In de ontginningsfase tot aan '60er jaren had de Reest grote winterafvoeren door de afgenomen berging bovenstrooms. Hierdoor trad regelmatig grote wateroverlast op rondom Meppel (met name in 1960 en de laatste keer in 1981). Door waterstaatkundige werken rondom Meppel en in het Meppelerdiep en door de aanleg van een groot gemaal bij Zwartsluis, werd dit probleem halverwege de 80er jaren opgelost (Koert 1991) en nam de intensiteit van overstromingen in het Reestgebied ook weer af.

De vegetatie in de benedenloop bestond in 1966 voor een belangrijk deel uit Grote zeggenvegetatie met veel Blaaszegge. Deze vegetatie duidt hier op sterke overstromingsinvloed, zo sterk zelfs dat mesotrafente elementen als Snavelzegge nagenoeg ontbraken. Ongetwijfeld kwam hier ook veel Noordse zegge voor, maar deze soort werd in Nederland tot 1948 helemaal niet herkend en het heeft tot omstreeks 1970 geduurd voordat haar verspreiding in ons land goed bekend was (vgl ook Bakker 1957). Ook in Duitsland werd de soort pas laat herkend (Neumann 1957). In de middenloop kwamen vochtige tot natte stukken voor met Overstromingsgrasland, Dotterbloemhooiland en Grote zeggenmoeras. In dit laatste type kwam zowel Snavelzegge als Blaaszegge veel voor, hetgeen wijst op een combinatie van overstroming met een sterke toestroming van basenrijk grondwater. Grote delen van het beekdal waren echter in 1966 al ontwaterd en bemest. Minder intensief gebruikte percelen hadden naast wisselvochtige graslanden nog een groot aandeel Dotterbloemhooiland, terwijl intensiever beheerde delen alleen wisselvochtige graslanden hadden.

Momenteel is dit vegetatiepatroon in belangrijke mate opnieuw herkenbaar geworden. In de tussenliggende periode stonden de natte elementen in de middenloop sterk onder druk als gevolg van voortschrijdende ontwatering en intensivering. Deze achteruitgang is in verworven natuurgebied tot staan gebracht en zelfs omgebogen naar ontwikkeling vanuit soortenarme graslanden naar Dotterbloemhooiland, terwijl Grote zeggensoorten waaronder Noordse zegge duidelijk toenemen (Van Tweel 2011; waarnemingen Het Drentse Landschap). De ontwikkeling naar de meest natte vormen stagneert momenteel echter in de middenloop van de Reest. Oorzaken hiervan is het diepe beekpeil ten opzichte van de dalbodem als gevolg van zwaar beekonderhoud, de aanwezigheid van diep liggende afwatering van landbouwpercelen langs en door het natuurgebied en de aanwezigheid van detailontwatering, ook binnen natuurerreinen.

Foto 4: De Reest in de middenloop heeft een diep peil ten opzichte van de dalbodem als gevolg van jaren lang intensief schoningsbeheer. Door de beek te verondiepen kan sterke vernatting worden gerealiseerd en daarmee herstel van Grote zeggen- en Kleine zeggen-moeras optreden.

Het perspectief voor een verdere ontwikkeling van natuurterreinen in het Reestdal is als volgt. De inrichting richt zich op een verdere ontwikkeling van Grote zeggenvegetatie met vitale Noordse zegge door een verdere vernatting, met name met grondwater. Naar de dalflanken ontstaan dan gradiënten naar Dotterbloemhooiland en lokaal kunnen zich, met name in lage delen langs de beekdalflanken, kleinschalig kleine zeggenbegroeiingen ontwikkelen. Deze ontwikkeling zet in op een duurzame aanwezigheid van habitattypen 7140, 7230 (Overgangs- en trilvenen, Alkalische moerassen) en 6450 Noordelijke boreale alluviale graslanden). Bij een dergelijk inrichting kunnen ook Dotterbloemhooilanden en Vossenstaarthooilanden (H6510A) zich handhaven, maar op een kleiner oppervlak. Voorwaarde is wel dat met enige regelmaat gemaaid zal moeten worden, maar dan in kwelgebieden met aangepaste maaiparaatuur.

Hydrologische ingrepen richten zich daarbij primair op het dempen van bestaande sloten en het verhogen van het beekpeil. In het beekdal wordt daarbij ingezet op natuur als hoofdfunctie en niet op het instand houden van suboptimale landbouw, die een efficiënte natuurontwikkeling hier sterk belemmert. Wij menen dat hiervoor de volgende maatregelen nodig zijn:

- Sterke peilverhoging van de Reest in de midden- en bovenloop;
- De laatste stukjes van de 'oude' EHS verwerven en inrichten zodat een sluitend natte beekdalnatuur kan worden gerealiseerd zonder conflicterende landbouwonwatering;
- Waar afwatering van hoger gelegen landbouwpercelen nog zorgt voor ontwatering van het beekdal wordt deze in onderleiders gelegd;
- Alle detailontwatering in natuurgebied wordt gedempt omdat deze verdrogend en verzurend werkt. Prioriteit heeft hier maximale vernatting met grondwater. Wanneer deze maatregel tegelijk plaats vindt met beekpeilverhogingen bestaat er geen risico op verzuring. Het maaibeheer kan hierop inspelen door inzet van rupsmaaiers die aangepast zijn aan maaien onder zeer natte omstandigheden. Delen die zo sterk vernattingen dat ze lastig of niet jaarlijks te maaien zijn, kunnen het ook (tijdelijk) stellen zonder maaibeheer. Onder zeer natte

omstandigheden kunnen zeggenbegroeiingen ook goed zonder maaibeheer voortbestaan.

Foto 5: Perceel met potentie voor goed ontwikkeld Grote zegge- moeras als de Reest wordt verondiept en de detailontwatering wordt verwijderd.

Voor de laagte van de Vledders en De Leijer hooilanden menen wij dat ook hier met soortgelijke maatregelen natte beekdalnatuur kan worden ontwikkeld. Daarbij dient het volgende uitgevoerd te worden:

- verwerving van EHS gronden;
- dempen van detailontwatering;
- dempen van de Streitenvaart, stoppen van de onderbemaling en de afwatering laten plaatsvinden over maaiveld richting de Reest.

Naast ontwikkeling van Grote zeggenmoerassen, Dotterbloemhooilanden en habitatype 7140 Overgangs- en trilvenen liggen, met name in de laagte van Vledders en De Leijer hooilanden, ook potenties voor habitatype 7320 (Alkalische laagveenmoerassen), vanwege een hoge basenrijkdom van het toestromende grondwater.

Onze inschatting is dat met genoemde maatregelen voor het Reestdal en de laagte van Vledders en De Leijer hooilanden belangrijke beekdalnatuur op een zeer efficiënte wijze kan worden ontwikkeld en dat op een vrij grote schaal. Door de inrichting 'af te ronden' kan robuuste beekdalnatuur worden ontwikkeld die efficiënt kan worden beheerd. De ontwikkelingen in het Drentse Aa gebied van de afgelopen 15 jaar, waar soortgelijke maatregelen zijn genomen, maken duidelijk dat inzetten op een goede waterhuishouding sterk rendeert.

3 Conclusies

We stellen het volgende vast:

- het Reestdal is belangrijk voor een aantal habitattypen die gebonden zijn aan beek- en rivierdalen met zowel overstroming als grondwatervoeding;
- binnen Nederland en Noordwest-Europa is het gebied belangrijk voor Dotterbloemhooilanden;
- binnen Nederland is het gebied belangrijk voor Grote zeggenmoerassen;
- het ontwikkelen van een aaneengesloten, robuuste beekdalnatuur in het Reestdal en de Vledders/ De Leijer hooilanden ligt met relatief geringe inspanning binnen handbereik;
- handhaving en afronding van de EHS is nodig voor duurzame instandhouding van de beekdalnatuur in het Reestdal;
- met afronding van de EHS en maatregelen in de waterhuishouding kan een efficiënte inrichting en efficiënt natuurbeheer worden gerealiseerd dat maar in weinig andere Nederlandse beekdalgebieden mogelijk is.

Foto 6: Landbouwontwatering en -afwatering in het Reestdal bij de Havikshorst. Rechts van de sloot ligt natuureservaat dat door de sloot wordt ontwaterd.

Literatuur

Bakker, D. 1957. On the distribution of *Carex aquatilis* Wahlenb. Acta Botanica Neerlandica 6: 93-95.

Everts, F.H. & N.P.J. de Vries 1991. De vegetatieontwikkeling van beekdalsystemen; een landschapsecologische studie van enkele Drentse beekdalen. Historische uitgeverij Groningen.

Grootjans, A.P. & van Tooren, B.F. (1984): Ecological notes on *Carex aquatilis* communities. Vegetatio 57: 79-89.

Kemmers, R.H, A.P.Grootjans, M. Bakker, G.J. Baaijens, J. Nijp & G. van Dijk 2007. Leidt bevoeiing van schraallanden tot eutrofiëring? De Levende Natuur 108: 127-131.

Koert, G.A. 1991. Stromen en Schutten, Vaarten en Voorden; Geschiedenis van de natte waterstaat in Drenthe 1400-1985. Boom Uitgeverij, Meppel.

Neumann, A. 1957. *Carex aquatilis* auch in Deutschland. Mitt. Flor.-soz. Arbeitsgem. N.F 6: 172-182.

RIVON, 1966. Rapport over het stroomdal van de REest met naaste omgeving. Resultaten van RIVON-werkkamp, 3-10 juni 1966. RIVON, Arnhem

Schipper, P. & B. van Tooren. 2007. Restauratie van natte schraallanden is maatwerk. De Levende Natuur 108: 135-139.

Van Tweel, M. 2011. Beheerevaluatie Reestdal 2003-2010. Uitgave Landschap Overijssel

Vegter, U. 1991. Hydro-ecologie van het Reestdal. Uitgave Stichting het Drentse Landschap.